ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τρίτο τμήμα)
της 5ης Οκτωβρίου 2006 *

Στην υπόθεση C-368/04,

με αντικείμενο αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ, που υπέβαλε το Verwaltungsgerichtshof (Αυστρία) με απόφαση της 12ης Αυγούστου 2004, που περιήλθε στο Δικαστήριο στις 24 Αυγούστου 2004, στο πλαίσιο της διαδικασίας

Transalpine Ölleitung in Österreich GmbH,

Planai-Hochwurzen-Bahnen GmbH,

Gerlitzen-Kanzelbahn-Touristik GmbH & Co. KG

κατά

Finanzlandesdirektion für Tirol,

* Γλώσσα διαδικασίας: η γερμανική.

Finanzlandesdirektion für Steiermark,

Finanzlandesdirektion für Kärnten,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τρίτο τμήμα),

συγκείμενο από τους A. Rosas (εισηγητή), πρόεδρο τμήματος, J. Malenovský, S. von Bahr, A. Borg Barthet και U. Lõhmus, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: F. G. Jacobs
γραμματέας: K. Sztranc, υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 14ης Σεπτεμβρίου 2005,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

— οι Transalpine Ölleitung in Österreich GmbH και Planai-Hochwurzen-Bahnen GmbH, εκπροσωπούμενες από τον W. Arnold, Rechtsanwalt,

— η Δημοκρατία της Αυστρίας, εκπροσωπούμενη από τον H. Dossi,

— η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από τους V. Kreuschitz και V. Di Bucci,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 29ης Νοεμβρίου 2005,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 88, παράγραφος 3, δεύτερη περίοδος, ΕΚ.

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο τριών διαφορών μεταξύ, όσον αφορά την πρώτη, της Transalpine Ölleitung in Österreich GmbH (στο εξής: TAL) και της Finanzlandesdirektion für Tirol, όσον αφορά τη δεύτερη, της Planai-Hochwurzen-Bahnen GmbH (στο εξής: Planai) και της Finanzlandesdirektion für Steiermark και, όσον αφορά την τρίτη, της Gerlitzen-Kanzelbahn-Touristik GmbH & Co. KG (στο εξής: Gerlitzen) και της Finanzlandesdirektion für Kärnten, σχετικά με την επιστροφή φόρων ενεργείας.

Νομικό πλαίσιο

Κοινοτικό δίκαιο

3 Το άρθρο 88, παράγραφος 3, ΕΚ ορίζει:

«Η Επιτροπή ενημερώνεται εγκαίρως επί των σχεδίων που αποβλέπουν να θεσπίσουν ή να τροποποιήσουν τις ενισχύσεις, ώστε να δύναται να υποβάλει τις παρατηρήσεις της. Αν κρίνει ότι σχέδιο ενισχύσεως δεν συμβιβάζεται με την κοινή αγορά, κατά το άρθρο 87, κινεί αμελλητί τη διαδικασία που προβλέπεται από την προηγούμενη παράγραφο. Το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος δεν δύναται να εφαρμόσει τα σχεδιαζόμενα μέτρα πριν η Επιτροπή καταλήξει σε τελική απόφαση.»

4 Ο κανονισμός (ΕΚ) 659/1999 του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 1999, για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του άρθρου [88 ΕΚ] (ΕΕ L 83, σ. 1), κωδικοποιεί την πρακτική που έχει αναπτυχθεί από την Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, όσον αφορά την εξέταση των κρατικών ενισχύσεων. Κατ' εφαρμογήν του άρθρου του 30, ο κανονισμός αυτός ισχύει από τις 16 Απριλίου 1999.

5 Το άρθρο 14, παράγραφος 1, του κανονισμού 659/1999 προβλέπει:

«Σε περίπτωση αρνητικής απόφασης για υπόθεση παράνομων ενισχύσεων, η Επιτροπή αποφασίζει την εκ μέρους του οικείου κράτους λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων για την ανάκτηση της ενίσχυσης από τον δικαιούχο [...] Η Επιτροπή δεν απαιτεί ανάκτηση της ενίσχυσης εάν αυτό αντίκειται σε κάποια γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου.»

Εθνικό δίκαιο

6 Επ' ευκαιρία φορολογικής μεταρρυθμίσεως και στο πλαίσιο του νόμου περί διαρθρωτικής προσαρμογής του 1996 (Strukturanpassungsgesetz 1996), της 30ής Απριλίου 1996 (BGBl. I, 201/1996), η Δημοκρατία της Αυστρίας θέσπισε, δημοσίευσε και έθεσε σε ισχύ, ταυτόχρονα, τρεις νόμους, συγκεκριμένα:

— τον νόμο περί του φόρου ηλεκτρικής ενεργείας (Elektrizitätsabgabegesetz, στο εξής: EAG),

— τον νόμο περί του φόρου φυσικού αερίου (Erdgasabgabegesetz, στο εξής: EGAG),

— τον νόμο περί επιστροφής φόρων ενεργείας (Energieabgabenvergütungsgesetz, στο εξής: EAVG).

7 Ο EAG προβλέπει τη φορολόγηση της προμήθειας και της κατανάλωσης ηλεκτρισμού. Δυνάμει του άρθρου 6, παράγραφος 3, του νόμου αυτού, ο προμηθευτής ηλεκτρισμού μετακυλίει τον φόρο στον καταναλωτή.

8 Ο EGAG προβλέπει ανάλογους κανόνες όσον αφορά την προμήθεια και την κατανάλωση φυσικού αερίου.

9 Ο EAVG προβλέπει μερική επιστροφή των φόρων ενεργείας που πλήττουν την ηλεκτρική ενέργεια και το φυσικό αέριο σύμφωνα με τον EAG και τον EGAG. Δυνάμει του άρθρου 1, παράγραφος 1, του νόμου αυτού, οι εν λόγω φόροι πρέπει να επιστρέφονται, ύστερα από αίτηση, στο μέτρο που υπερβαίνουν, συνολικώς, το 0,35 % της καθαρής αξίας της παραγωγής του καταναλωτή ενεργείας. Το ποσό της επιστροφής καταβάλλεται ύστερα από αφαίρεση ποσού 5 000 αυστριακών σελινίων (ATS) (363 ευρώ) κατ' ανώτατο όριο.

10 Ωστόσο, δυνάμει του άρθρου 2, παράγραφος 1, του EAVG, όπως ισχύει ύστερα από τον τροποποιητικό φορολογικό νόμο του 1996 (Abgabenänderungsgesetz 1996), της 30ής Δεκεμβρίου 1996 (BGBl. I, 797/1996), δικαιούνται επιστροφής των φόρων ενεργείας μόνον οι επιχειρήσεις οι οποίες αποδεδειγμένως έχουν ως κύρια δραστηριότητα την παραγωγή ενσωμάτων αγαθών.

Ιστορικό της διαφοράς της κύριας δίκης

11 Επιληφθέν προσφυγών ασκηθεισών από επιχειρήσεις μη έχουσες ως κύρια δραστηριότητα την παραγωγή ενσωμάτων αγαθών κατά της αρνήσεως επιστροφής των φόρων ενεργείας, το Verfassungsgerichtshof υπέβαλε στο Δικαστήριο προδικαστικά ερωτήματα ζητώντας να μάθει, κυρίως, αν οι διατάξεις του EAVG συνιστούν κρατική ενίσχυση, κατά την έννοια του άρθρου 87 ΕΚ.

12 Με την απόφασή του της 8ης Νοεμβρίου 2001, C-143/99, Adria-Wien Pipeline και Wietersdorfer & Peggauer Zementwerke (Συλλογή 2001, σ. I-8365), το Δικαστήριο αποφάνθηκε, μεταξύ άλλων, ότι:

«Τα εθνικά μέτρα τα οποία προβλέπουν την επιστροφή μέρους των φόρων επί της ενέργειας που πλήττουν το φυσικό αέριο και την ηλεκτρική ενέργεια, υπέρ των επιχειρήσεων μόνον των οποίων η κύρια δραστηριότητα συνίσταται αποδεδειγμένα στην παραγωγή ενσώματων αγαθών, πρέπει να θεωρούνται ως κρατικές ενισχύσεις υπό την έννοια του άρθρου [87 ΕΚ].»

13 Κατόπιν αυτής της αποφάσεως του Δικαστηρίου, το Verfassungsgerichtshof ακύρωσε, με απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2001 (B 2251/97, Sammlung 15450), την απόφαση με την οποία η αρμόδια εθνική αρχή είχε αρνηθεί τη μερική επιστροφή των φόρων που είχαν εισπραχθεί επί της ηλεκτρικής ενεργείας.

14 Το Verfassungsgerichtshof έκρινε ότι, εφόσον ο EAVG δεν είχε γνωστοποιηθεί στην Επιτροπή, η οικεία υπηρεσία δεν μπορούσε να στηρίξει στο άρθρο 2, παράγραφος 1, του νόμου αυτή την άρνηση επιστροφής των φόρων ενεργείας στις επιχειρήσεις που δεν είχαν ως κύρια δραστηριότητα την παραγωγή ενσωμάτων αγαθών. Ενεργώντας έτσι, η οικεία αρχή διέπραξε πταίσμα αντίστοιχο προς αυθαίρετη πράξη διότι παρέβη την έχουσα άμεση εφαρμογή απαγόρευση του άρθρου 88, παράγραφος 3, τελευταία περίοδος, ΕΚ. Τέτοια παράνομη εφαρμογή του νόμου ισοδυναμεί προς απουσία νόμου και συνιστά, όπως είναι επόμενο, προσβολή του συνταγματικού δικαιώματος της ισότητας των πολιτών ενώπιον του νόμου.

15 Το Verfassungsgerichtshof στηρίζει την απόφασή του στην υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων, όπως υπενθυμίζεται με τη σκέψη 27 της προπαρατεθείσας αποφάσεως Adria-Wien Pipeline και Wietersdorfer Peggauer Zementwerke, να διασφαλίζουν στους πολίτες ότι θα ισχύουν, σύμφωνα με το εθνικό τους δίκαιο, όλες οι συνέπειες της παραβάσεως του άρθρου 88, παράγραφος 3, τελευταία περίοδος, ΕΚ όσον αφορά τόσο το κύρος των πράξεων που συνεπάγονται την εκτέλεση μέτρων ενισχύσεως όσο και την είσπραξη των ποσών χρηματοπιστωτικής στήριξης που έχουν χορηγηθεί κατά παράβαση της διατάξεως αυτής ή τυχόν προσωρινών μέτρων.

16 Με έγγραφο της 6ης Δεκεμβρίου 2001, η Επιτροπή ζήτησε από τις αυστριακές αρχές στοιχεία σχετικά με τον EAVG. Κατόπιν σχετικής αλληλογραφίας και διαβουλεύσεων, η Επιτροπή εξέδωσε, στις 22 Μαΐου 2002, την απόφαση C(2002) 1890, τελικό, σχετικά με την ενίσχυση αριθ. NN 165/2001 (ΕΕ C 164 της 10ης

Ιουλίου 2002, σ. 4, στο εξής: απόφαση της 22ας Μαΐου 2002). Καθώς ο αυστριακός νόμος τροποποιήθηκε μεταγενέστερα, η Επιτροπή διευκρινίζει ότι εξετάζει το μέτρο ενισχύσεως όσον αφορά την περίοδο από 1ης Ιουνίου 1996 μέχρι 31ης Δεκεμβρίου 2001. Το διατακτικό της αποφάσεως έχει ως εξής:

«Η Επιτροπή εκφράζει τη λύπη της γιατί η Αυστρία χορήγησε το μέτρο ενισχύσεως κατά παράβαση του άρθρου 88, παράγραφος 3, ΕΚ.

Παρ' όλα αυτά, διαπιστώνει, βάσει της προηγούμενης εκτιμήσεως, ότι η ενίσχυση αυτή είναι συμβατή με τα άρθρα 87, παράγραφος 3, σημείο γ', ΕΚ και 4, σημείο γ', της Συνθήκης ΕΚΑΧ.»

17 Προκειμένου να συμμορφωθεί προς την προπαρατεθείσα απόφαση Adria-Wien Pipeline και Wietersdorfer & Peggauer Zementwerke, η Αυστριακή Δημοκρατία τροποποίησε τον EAVG με τον ομοσπονδιακό νόμο 158/2002, του οποίου το άρθρο 6 προβλέπει ότι, μετά την 1η Ιουνίου 2002, όλες οι επιχειρήσεις δικαιούνται επιστροφής των φόρων φυσικού αερίου και ηλεκτρικής ενεργείας όταν το συνολικό ποσό των φόρων αυτών υπερβαίνει το 0,35 % της καθαρής αξίας της παραγωγής τους.

18 Με την απόφαση 2005/565/ΕΚ, της 9ης Μαρτίου 2004, σχετικά με μέτρο ενίσχυσης που εφάρμοσε η Αυστρία, το οποίο αφορά την έκπτωση του φόρου κατανάλωσης φυσικού αερίου και ηλεκτρισμού το 2002 και το 2003 (ΕΕ 2005, L 190, σ. 13), η Επιτροπή έκρινε ότι η χρησιμοποίηση του κατωτάτου ορίου του 0,35 % της καθαρής αξίας της παραγωγής τους είχε ως αποτέλεσμα να ευνοηθούν οι καταναλώτριες ενεργείας μεγάλες επιχειρήσεις. Σύμφωνα με την Επιτροπή, όσον αφορά τις επιχειρήσεις επί των οποίων ο EAVG δεν εφαρμοζόταν μέχρι τις 31 Δεκεμβρίου 2001, το καθεστώς ενισχύσεων ήταν ασύμβατο με το κοινοτικό πλαίσιο των κρατικών ενισχύσεων για την προστασία του περιβάλλοντος καθώς και με τις λοιπές παρεκκλίσεις του άρθρου 87, παράγραφοι 2 και 3, ΕΚ. Αναφερόμενη,

ειδικότερα, σε άλλη διάταξη του κοινοτικού πλαισίου των κρατικών ενισχύσεων για την προστασία του περιβάλλοντος, η Επιτροπή κατέληξε στο ίδιο συμπέρασμα και όσον αφορά τις επιχειρήσεις επί των οποίων ο εν λόγω νόμος ετύγχανε ήδη εφαρμογής πριν από τις 31 Δεκεμβρίου 2001.

19 Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι ήταν δυνατό η διατύπωση της απαντήσεως του Δικαστηρίου στο δεύτερο ερώτημα στην προπαρατεθείσα απόφαση Adria-Wien Pipeline και Wietersdorfer & Peggauer Zementwerke να οδηγήσει ορισμένους δικαιούχους στο να σκεφθούν καλόπιστα ότι τα επίμαχα εθνικά μέτρα, εξεταζόμενα από εθνικό δικαστήριο, θα έπαυαν να είναι επιλεκτικά και, επομένως, δεν θα αποτελούσαν πλέον κρατική ενίσχυση, εάν το εξ αυτών όφελος επεκτεινόταν και σε τομείς άλλους εκτός αυτού της παραγωγής ενσωμάτων αγαθών, η Επιτροπή κατέληξε ότι, ενόψει των ιδιαζουσών περιστάσεων της συγκεκριμένης περιπτώσεως, η ανάκτηση θα ήταν αντίθετη προς την αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και ότι, σύμφωνα με το άρθρο 14 του κανονισμού 659/1999, κάτι τέτοιο δεν έπρεπε να απαιτηθεί.

20 Ερωτηθείσα από το Δικαστήριο, κατά την έγγραφη διαδικασία στην υπό κρίση υπόθεση σχετικά με το ότι η απόφαση της 22ας Μαΐου 2002 δεν έλαβε υπόψη το κατώτατο όριο του 0,35 %, η Επιτροπή υπενθύμισε το σημείο 3, τρίτο εδάφιο, της απόφασης αυτής, το οποίο έχει ως εξής:

«Η Επιτροπή παρατηρεί ότι η επιλεκτικότητα έχει ήδη, διαπιστωθεί από τον περιορισμό του οφέλους που αντλούν από το εν λόγω μέτρο οι επιχειρήσεις ως προς τις οποίες έχει αποδειχθεί ότι έχουν ως κύρια δραστηριότητα την παραγωγή ενσώματων αγαθών. Επομένως, η Επιτροπή δεν εξετάζει αν άλλα στοιχεία αυτού του εθνικού μέτρου, και ιδίως το κατώτατο όριο του 0,35 %, το καθιστούν επίσης επιλεκτικό.»

Οι διαφορές στις κύριες δίκες και τα προδικαστικά ερωτήματα

21 Η πρώτη προσφεύγουσα της κύριας δίκης, η TAL, δραστηριοποιείται ιδίως στον τομέα της κατασκευής και εκμεταλλεύσεως πετρελαιαγωγών. Ενώπιον του Verfassungsgerichtshof, η εν λόγω εταιρία αμφισβήτησε τρεις αποφάσεις της Finanzlandesdirektion für Tirol με τις οποίες είχαν απορριφθεί οι διοικητικές ενστάσεις της κατά των αρνήσεων επιστροφής του φόρου ενεργείας για τα έτη 1996, 1997 και 1998. Το Verfassungsgerichtshof ακύρωσε αυτές τις αποφάσεις με τρεις αποφάσεις στις 13 Δεκεμβρίου 2001, παραπέμποντας, προκειμένου να τις αιτιολογήσει, στην απόφαση Β 2251/97 που είχε εκδώσει την ίδια μέρα κατόπιν της προπαρατεθείσας αποφάσεως Adria-Wien Pipeline και Wietersdorfer & Peggauer Zementwerke.

22 Η Finanzlandesdirektion für Tirol έλαβε, στις 15 Νοεμβρίου 2002, νέα απόφαση σχετικά με τις τρεις προσφυγές. Επικαλούμενη τη νέα πραγματική και νομική κατάσταση που είχε προκύψει από την απόφαση της 22ας Μαΐου 2002, με την οποία οι ενισχύσεις κηρύσσονταν συμβατές με τη Συνθήκη ΕΚ, η Finanzlandesdirektion für Tirol έκρινε ότι δεν δεσμευόταν πλέον από την απόφαση του Verfassungsgerichtshof και απέρριψε τις ενστάσεις. Κατά της αποφάσεως αυτής η TAL άσκησε προσφυγή ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου.

23 Η δεύτερη προσφεύγουσα της κύριας δίκης, η Planai, είναι μια επιχείρηση που εκμεταλλεύεται καλωδιοκίνητους σιδηρόδρομους. Ενώπιον του Verfassungsgerichtshof, η εν λόγω επιχείρηση αμφισβήτησε απόφαση της Finanzlandesdirektion für Steiermark με την οποία είχε απορριφθεί διοικητική ένσταση κατά της αρνήσεως επιστροφής του φόρου ενεργείας για περιόδους των ετών 1996 και 1997. Το Verfassungsgerichtshof ακύρωσε την απόφαση αυτή με δική του απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 2001, παραπέμποντας, όσον αφορά τη σχετική αιτιολογία, στην προπαρατεθείσα απόφαση Β 2251/97.

24 Κατόπιν της ακυρώσεως αυτής, η Finanzlandesdirektion für Steiermark έλαβε, στις 17 Ιουλίου 2002, νέα απόφαση. Η εν λόγω αρχή έλαβε υπόψη την απόφαση της 22ας Μαΐου 2002, με την οποία οι ενισχύσεις κηρύχθηκαν συμβατές με τη Συνθήκη,

υπογραμμίζοντας ότι αυτή η απόφαση είχε αναδρομικό αποτέλεσμα όσον αφορά την περίοδο στην οποία αναφερόταν η αρχική αίτηση. Κατά συνέπεια, η εν λόγω αρχή απέρριψε τη διοικητική ένσταση.

25 Η Planai άσκησε προσφυγή ενώπιον του Verfassungsgerichtshof, πλην όμως η προσφυγή αυτή απορρίφθηκε με απόφαση της 12ης Δεκεμβρίου 2002 (B 1348/02, Sammlung 16771), για τον λόγο ότι δεν είχε γίνει προδήλως εσφαλμένη εφαρμογή του νόμου, πράγμα που καθιστούσε το Verfassungsgerichtshof αρμόδιο να την εκδικάσει. Με την απόφασή του, το Verfassungsgerichtshof έκρινε μεταξύ άλλων ότι:

«Ύστερα από την απόφαση της Επιτροπής στις 22 Μαΐου 2002, το Verfassungsgerichtshof εκτιμά ότι δεν αντίκειται προς την απαγόρευση χορηγήσεως ενισχύσεων που προβλέπεται στο άρθρο 88, παράγραφος 3, ΕΚ (πρώην άρθρο 93, παράγραφος 3, της Συνθήκης ΕΚ), τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως, η εφαρμογή του άρθρου 2, παράγραφος 1, του νόμιου EAVG. Κατά συνέπεια, η επιληφθείσα σχετικώς αρχή δικαιούνταν να εφαρμόσει τη διάταξη αυτή στο μέτρο του δυνατού.

Το ζήτημα αν η απόφαση της Επιτροπής —όπως προβάλλεται στην προσφυγή— παραβιάζει το κοινοτικό δίκαιο θα έπρεπε να εξεταστεί από το Verfassungsgerichtshof μόνον αν η παραβίαση αυτή ήταν πρόδηλη, δηλαδή μπορούσε να διαπιστωθεί εκ πρώτης όψεως [...] ή αν έθετε ζήτημα συνταγματικού δικαίου. Όμως, κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει, ακόμα και ύστερα από την απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Νοεμβρίου 1991, C-354/90, Fédération nationale du commerce extérieur des produits alimentaires και Syndicat national des négociants et transformateurs de saumon [Συλλογή 1991, σ. I-5505 (...)], με την οποία κρίθηκε το ζήτημα των συνεπειών της μη γνωστοποίησης αλλά όχι η νομιμότητα εγκρίσεως από την Επιτροπή ενισχύσεως έχουσας χορηγηθεί με ρητή αναδρομική ισχύ.»

26 Κατόπιν σχετικής αιτήσεως της Planai, το Verfassungsgerichtshof ανέπεμψε την προσφυγή ενώπιον του Verwaltungsgerichtshof.

27 Η τρίτη προσφεύγουσα της κύριας δίκης, η Gerlitzen, είναι επίσης μια επιχείρηση που εκμεταλλεύεται καλωδιοκίνητους σιδηροδρόμους. Ενώπιον του Verfassungsgerichtshof, η εν λόγω επιχείρηση αμφισβήτησε την απόφαση της Finanzlandesdirektion für Kärnten, της 29ης Οκτωβρίου 2002, με την οποία απορρίφθηκε η διοικητική της ένσταση κατά της αρνήσεως επιστροφής του φόρου ενεργείας όσον αφορά τα έτη 1999 έως 2001. Η προσφυγή αυτή απορρίφθηκε στις 12 Δεκεμβρίου 2002, με απόφαση παραπέμπουσα στην αιτιολογία της προπαρατεθείσας αποφάσεως της ίδιας ημέρας B 1348/02. Κατόπιν σχετικής αιτήσεως της Gerlitzen, το Verfassungsgerichtshof ανέπεμψε την προσφυγή ενώπιον του Verwaltungsgerichtshof.

28 Το Verwaltungsgerichtshof διερωτάται σχετικά, αφενός, ποιες είναι οι συνέπειες της αποφάσεως της 22ας Μαΐου 2002 επί των προσφυγών που έχουν ασκηθεί από τις τρεις προσφεύγουσες της κύριας δίκης, λαμβανομένου υπόψη ότι η απόφαση αυτή ρητώς αναφερόταν σε περίοδο προγενέστερη της ημερομηνίας εκδόσεως, και, αφετέρου, αν πρέπει, και μετά την απόφαση αυτή, να ληφθεί υπόψη η απαγόρευση χορηγήσεως ενισχύσεων του άρθρου 88, παράγραφος 3, ΕΚ.

29 Το ίδιο δικαστήριο διερωτάται, ιδίως, αν οι ημερομηνίες υποβολής των αιτήσεων επιστροφής ή ακόμα οι ημερομηνίες των αποφάσεων της αρμόδιας αρχής σχετικά με τις αιτήσεις αυτές έχουν εν προκειμένω σημασία. Πράγματι, υπογραμμίζει ότι οι δύο πρώτες προσφεύγουσες της κύριας δίκης απηύθυναν τις αιτήσεις τους πριν από την απόφαση της 22ας Μαΐου 2002, ενώ η τρίτη υπέβαλε τη δική της ύστερα από την απόφαση αυτή.

30 Το Verwaltungsgerichtshof εκτιμά ότι η απόφαση του Δικαστηρίου της 21ης Οκτωβρίου 2003, C-261/01 και C-262/01, Van Calster κ.λπ. (Συλλογή 2003, σ. I-12249, σκέψεις 53 επ. καθώς και 73) θα μπορούσε να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι θετική απόφαση της Επιτροπής δεν θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα να καταστεί νόμιμο ένα καθεστώς ενισχύσεων που εφαρμόζεται κατά παράβαση του άρθρου 88, παράγραφος 3, ΕΚ.

31 Όμως, το εθνικό δικαστήριο επισημαίνει ότι τα πραγματικά περιστατικά, όσον αφορά την υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η προπαρατεθείσα απόφαση Van Calster κ.λπ., είναι διαφορετικά από την κατάσταση που υφίσταται στις υποθέσεις της κύριας δίκης. Πρώτ' απ' όλα, στις υποθέσεις εκείνες, ο χαρακτηρισμός της ενισχύσεως προκύπτει από το γεγονός ότι η επιστροφή χορηγείται επιλεκτικώς, οπότε το γεγονός ότι η επιστροφή παρέχεται και στις επιχειρήσεις που δεν έτυχαν ενισχύσεως δυνάμει αυτής της εθνικής ρυθμίσεως προκειμένου να αποκατασταθεί μια σύμφωνη προς το κοινοτικό δίκαιο κατάσταση δεν αποτελεί παρά μια από τις δυνατότητες με τις οποίες σκοπείται να αποφευχθεί η ύπαρξη παράνομης ενισχύσεως ή να διασφαλιστεί η τήρηση της απαγορεύσεως της χορηγήσεως ενισχύσεων. Ακολούθως, η απόφαση επί της οποίας εκδόθηκε η προπαρατεθείσα απόφαση Van Calster κ.λπ. αφορούσε μια κατάσταση στην οποία δεν είχε ακόμα εφαρμογή ο κανονισμός 659/1999. Τέλος, όσον αφορά την προπαρατεθείσα υπόθεση Van Calster κ.λπ., το αναδρομικό αποτέλεσμα που δόθηκε τελικώς από τον Βέλγο νομοθέτη στον κανόνα δεν είχε αποκαλυφθεί κατά τη διάρκεια της ενώπιον της Επιτροπής διαδικασίας, ενώ, όσον αφορά τις υποθέσεις της κύριας δίκης, συνειδητά η Επιτροπή προέβη στην εξέταση αφορώσα χρονική περίοδο του παρελθόντος και διαπίστωσε τη συμβατότητα του μέτρου με την κοινή αγορά.

32 Υπό τις περιστάσεις αυτές, το Verwaltungsgerichtshof αποφάσισε την αναστολή της ενώπιόν του διαδικασίας και την υποβολή στο Δικαστήριο των ακολούθων προδικαστικών ερωτημάτων:

«1) Αντιβαίνει στην απαγόρευση της χορηγήσεως νέων ενισχύσεων του άρθρου 88, παράγραφος 3, ΕΚ η εφαρμογή εθνικής νομοθετικής διατάξεως η οποία αποκλείει από την επιστροφή των φόρων επί της ενέργειας τις επιχειρήσεις των οποίων η κύρια δραστηριότητα δεν είναι αποδεδειγμένα η παραγωγή ενσώματων αγαθών και, ως εκ τούτου, πρέπει να χαρακτηριστεί ως ενίσχυση κατά την έννοια του άρθρου 87 ΕΚ —η δε ρύθμιση αυτή δεν κοινοποιήθηκε στην Επιτροπή πριν από την έναρξη ισχύος της στο εσωτερικό δίκαιο— και στην περίπτωση που η Επιτροπή διαπίστωσε, βάσει του άρθρου 87, παράγραφος 3, ΕΚ, ότι για χρονικό διάστημα του παρελθόντος το μέτρο ήταν σύμφωνο με την κοινή αγορά, οι δε αιτήσεις επιστροφής αφορούν τους φόρους που έπρεπε να καταβληθούν κατά το ανωτέρω χρονικό διάστημα;

2) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα, απαιτεί η απαγόρευση της χορηγήσεως νέων ενισχύσεων στην περίπτωση αυτή την επιστροφή των φόρων και στις περιπτώσεις που οι αιτήσεις των επιχειρήσεων που παρέχουν υπηρεσίες υποβλήθηκαν μετά την έκδοση της αποφάσεως της Επιτροπής και αφορούσαν προγενέστερες της εκδόσεώς της χρονικές περιόδους;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

33 Με τα ερωτήματά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να μάθει, πρώτον, αν το άρθρο 88, παράγραφος 3, ΕΚ έχει την έννοια ότι επιβάλλει στα εθνικά δικαστήρια να μην εφαρμόζουν νόμο που αποκλείει ορισμένες επιχειρήσεις από τη μερική επιστροφή φόρου ενεργείας —μέτρο το οποίο είναι δυνατόν να αποτελεί κρατική ενίσχυση και το οποίο δεν γνωστοποιήθηκε— ακόμα και αφού προηγουμένως η Επιτροπή, αποφαινόμενη όσον αφορά την περίοδο για την οποία ζητείται η επιστροφή, κήρυξε την ενίσχυση συμβατή με την κοινή αγορά, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 87, παράγραφος 3, ΕΚ. Στην αλληλουχία αυτή, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να μάθει αν, δεύτερον, η ημερομηνία κατά την οποία μια επιχείρηση υπέβαλε αίτηση επιστροφής αποτελεί αποφασιστικής σημασίας στοιχείο.

34 Επιβάλλεται προκαταρκτικώς, προκειμένου να δοθεί απάντηση σε ερώτημα που έχει διατυπωθεί από το αιτούν δικαστήριο στο σκεπτικό της αποφάσεώς του, να διευκρινιστεί ότι, στο μέτρο που ο κανονισμός 659/1999 περιλαμβάνει διαδικαστικού περιεχομένου κανόνες, αυτοί εφαρμόζονται επί όλων των σχετικών με κρατικές ενισχύσεις διαδικασιών που ήσαν εκκρεμείς ενώπιον της Επιτροπής κατά το χρονικό σημείο που ο κανονισμός 659/1999 τέθηκε σε ισχύ, δηλαδή στις 16 Απριλίου 1999 (απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 2005, C-276/03 P, Scott κατά Επιτροπής, Συλλογή 2005, σ. I-8437, που επιβεβαίωσε σιωπηρώς την απόφαση του Πρωτοδικείου της 10ης Απριλίου 2003, T-366/00, Scott κατά Επιτροπής, Συλλογή 2003, σ. II-1763, σκέψη 52).

35 Πάντως, όπως προκύπτει από τη δεύτερη αιτιολογική σκέψη και από το σύνολο των διατάξεων του κανονισμού 659/1999, ο εν λόγω κανονισμός κωδικοποιεί και θεμελιώνει την πρακτική της Επιτροπής σχετικά με εξέταση των κρατικών ενισχύσεων, ενώ δεν περιλαμβάνει καμιά διάταξη σχετικά με τις εξουσίες και τις υποχρεώσεις των εθνικών δικαστηρίων που διέπονται πάντοτε από τις διατάξεις της Συνθήκης, όπως έχουν ερμηνευθεί από το Δικαστήριο.

36 Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί, πρώτον, ότι η εφαρμογή του συστήματος ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων, όπως προκύπτει από το άρθρο 88 ΕΚ και τη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου, εναπόκειται, αφενός, στην Επιτροπή και, αφετέρου, στα εθνικά δικαστήρια.

37 Δεν αμφισβητείται ότι, στο πλαίσιο του ελέγχου της εκ μέρους των κρατών μελών εκπληρώσεως των υποχρεώσεων που αυτά υπέχουν από τα άρθρα 87 ΕΚ και 88 ΕΚ, τα εθνικά δικαστήρια και η Επιτροπή παίζουν συμπληρωματικό και χωριστό ρόλο (βλ. αποφάσεις της 11ης Ιουλίου 1996, C-39/94, SFEI κ.λπ., Συλλογή 1996, σ. I-3547, σκέψη 41, καθώς και την προπαρατεθείσα απόφαση Van Calster κ.λπ., σκέψη 74).

38 Ενώ η εκτίμηση της συμβατότητας μέτρων ενισχύσεως με την κοινή αγορά εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Επιτροπής, ενεργούσας υπό τον έλεγχο των κοινοτικών ένδικων οργάνων, τα εθνικά δικαστήρια μεριμνούν για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των πολιτών σε περίπτωση παραβάσεως της υποχρεώσεως προηγούμενης γνωστοποιήσεως των κρατικών ενισχύσεων στην Επιτροπή, όπως προβλέπεται στο άρθρο 88, παράγραφος 3, ΕΚ (προπαρατεθείσα απόφαση Van Calster κ.λπ., σκέψη 75).

39 Προκειμένου, μάλιστα, να προσδιοριστεί αν ένα κρατικό μέτρο ελήφθη κατά παράβαση του άρθρου 88, παράγραφος 3, ΕΚ, τα εθνικά δικαστήρια είναι δυνατόν να ωθηθούν να ερμηνεύσουν την έννοια της ενισχύσεως που μνημονεύεται στο

άρθρο 87, παράγραφος 1, ΕΚ (απόφαση της 15ης Ιουλίου 2004, C-345/02, Pearle κ.λπ., Συλλογή 2004, σ. I-7139, σκέψη 31). Έτσι, στα εν λόγω δικαστήρια εναπόκειται ο έλεγχος, ιδίως, αν το επίμαχο μέτρο αποτελεί πλεονέκτημα και αν αυτό είναι επιλεκτικό, δηλαδή ευνοεί ορισμένες επιχειρήσεις ή ορισμένους παραγωγούς κατά την έννοια του άρθρου 87, παράγραφος 1, ΕΚ.

40 Δεύτερον, πρέπει να υπομνησθεί ότι είναι παράνομο μέτρο ενισχύσεως, κατά την έννοια του άρθρου 87, παράγραφος 1, ΕΚ, που έχει εφαρμοστεί κατά παράβαση των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 88, παράγραφος 1, ΕΚ (βλ. την προπαρατεθείσα απόφαση Fédération nationale du commerce extérieur des produits alimentaires και Syndicat national des négociants et transformateurs de saumon, σκέψη 17, καθώς και την απόφαση της 27ης Οκτωβρίου 2005, C-266/04 έως C-270/04, C-276/04 και C-321/04 έως C-325/04, Distribution Casino France κ.λπ., Συλλογή 2005, σ. I-9481, σκέψη 30. Βλ. επίσης τον ορισμό της παράνομης ενισχύσεως που δίδεται στο άρθρο 1, στοιχείο στ', του κανονισμού 659/1999).

41 Για να μη θιγεί το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 88, παράγραφος 3, τελευταία περίοδος, ΕΚ και για να μη θιγούν τα συμφέροντα των πολιτών που τα εθνικά δικαστήρια έχουν ως αποστολή να διαφυλάσσουν, απόφαση της Επιτροπής κηρύσσουσα μια μη γνωστοποιηθείσα ενίσχυση συμβατή με την κοινή αγορά δεν έχει ως συνέπεια την εκ των υστέρων νομιμοποίηση εκτελεστικών μέτρων που είναι ανίσχυρα λόγω του ότι ελήφθησαν κατά παράβαση της απαγορεύσεως της διατάξεως αυτής. Οποιαδήποτε άλλη ερμηνεία θα κατέληγε στο να ευνοηθεί η μη εκ μέρους του οικείου κράτους μέλους τήρηση της εν λόγω διατάξεως, πράγμα που θα της στερούσε την πρακτική αποτελεσματικότητά της (βλ. τις προπαρατεθείσες αποφάσεις Fédération nationale du commerce extérieur des produits alimentaires και Syndicat national des négociants et transformateurs de saumon, σκέψη 16, και Van Calster κ.λπ., σκέψη 63).

42 Πράγματι, όπως υπογράμμισε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 50 των προτάσεών του, αν, στο πλαίσιο ενός προγράμματος ενισχύσεων, συμβατού ή μη με την κοινή αγορά, η μη τήρηση του άρθρου 88, παράγραφος 3, ΕΚ δεν συνεπαγόταν περισσότερους κινδύνους ή κυρώσεις απ' όσο η τήρηση της ίδιας αυτής διατάξεως, τα κράτη μέλη θα παρακινούνταν σε πολύ μικρότερο βαθμό να προβαίνουν σε γνωστοποίηση και να αναμένουν απόφαση σχετικά με τη συμβατότητα, το ίδιο δε θα συνέβαινε και με την έκταση του ελέγχου της Επιτροπής.

43 Συναφώς, μικρή σημασία έχει αν σε απόφαση της Επιτροπής διευκρινίζεται ότι σ' αυτήν περιλαμβάνεται και η εκτίμησή της για την επίμαχη ενίσχυση όσον αφορά περίοδο προγενέστερη της εκδόσεώς της, όπως στην περίπτωση της επίμαχης όσον αφορά τις υποθέσεις της κύριας δίκης απόφασης της 22ας Μαΐου 2002.

44 Προκειμένου περί των εθνικών δικαστηρίων, όπως έχει υπομνησθεί με τη σκέψη 38 της παρούσας αποφάσεως, σ' αυτά εναπόκειται η διασφάλιση των δικαιωμάτων των πολιτών έναντι τυχόν παραβιάσεως από τις εθνικές αρχές της απαγορεύσεως χορηγήσεως ενισχύσεων πριν από την εκ μέρους της Επιτροπής έκδοση αποφάσεως που να τις επιτρέπει.

45 Συναφώς, και εφόσον δεν υφίσταται σχετική κοινοτική ρύθμιση, στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους εναπόκειται ο ορισμός των αρμοδίων δικαστηρίων και η ρύθμιση των δικονομικών λεπτομερειών όσον αφορά τις ένδικες προσφυγές που προορίζονται να διασφαλίζουν την προστασία των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το κοινοτικό δίκαιο εφόσον, αφενός, αυτές οι λεπτομέρειες δεν είναι λιγότερο ευνοϊκές απ' ό,τι αυτές που αφορούν τα δικαιώματα που αυτοί αντλούν από την εσωτερική έννομη τάξη (αρχή της ισοδυναμίας) και εφόσον, αφετέρου, δεν καθιστούν αδύνατη ή υπερβολικώς δυσχερή στην πράξη την άσκηση των δικαιωμάτων που έχουν απονεμηθεί από την κοινοτική έννομη τάξη (αρχή της αποτελεσματικότητας) (βλ. τις αποφάσεις της 12ης Σεπτεμβρίου 2006, C-300/04, Eman και Sevinger, Συλλογή 2006, σ. I-8055, σκέψη 67, καθώς και την απόφαση της 19ης Σεπτεμβρίου 2006, C-392/04 και C-422/04, i-21 Germany και Arcor, Συλλογή 2006, σ. I-8559, σκέψη 57).

46 Έτσι, σύμφωνα με τη φύση των μέσων ένδικης προστασίας που προβλέπονται από το εθνικό δίκαιο, είναι δυνατόν να υποβληθεί στην κρίση εθνικού δικαστηρίου αίτημα σκοπούν στη λήψη προσωρινών μέτρων, όπως η αναστολή εφαρμογής των εν λόγω μέτρων για τη διασφάλιση των συμφερόντων των πολιτών, και, ιδίως, της προστασίας των διαδίκων που θίγονται από τη στρέβλωση του ανταγωνισμού που έχει προκληθεί από τη χορήγηση της παράνομης ενισχύσεως (βλ. την προπαρατεθείσα απόφαση SFEI κ.λπ., σκέψη 52).

47 Εξάλλου, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να διασφαλίζουν στους πολίτες, που είναι σε θέση να προβάλλουν παραβίαση της υποχρεώσεως γνωστοποιήσεως, ότι θα προκύψουν όλες οι σχετικές συνέπειες, σύμφωνα με το εθνικό τους δίκαιο, τόσον όσον αφορά το κύρος των πράξεων που αφορούν την εφαρμογή των μέτρων ενισχύσεως όσο και την ανάκτηση των χρηματοπιστωτικών ενισχύσεων που έχουν χορηγηθεί κατά παράβαση της διατάξεως αυτής ή τυχόν προσωρινών μέτρων (προπαρατεθείσες αποφάσεις Fédération nationale du commerce extérieur des produits alimentaires και Syndicat national des négociants et transformateurs de saumon, σκέψη 12· Adria-Wien Pipeline και Wietersdorfer & Peggauer Zementwerke, σκέψεις 26 και 27, καθώς και Van Calster κ.λπ., σκέψη 64, και απόφαση της 21ης Ιουλίου 2005, C-71/04, Xunta de Galicia, Συλλογή 2005, σ. I-7419, σκέψη 50).

48 Με τις αποφάσεις τους τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να διαφυλάσσουν τα συμφέροντα των πολιτών. Όμως, πράττοντας έτσι, τα εν λόγω δικαστήρια πρέπει να λαμβάνουν επίσης πλήρως υπόψη το κοινοτικό συμφέρον (βλ., κατ' αναλογία, την απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 1990, C-5/89, Επιτροπή κατά Γερμανίας, Συλλογή 1990, σ. I-3437, σκέψη 19).

49 Προκειμένου περί μερικής επιστροφής φόρου ο οποίος συνιστά μέτρο παράνομης ενισχύσεως, ως χορηγηθείς κατά παραβίαση της υποχρεώσεως γνωστοποιήσεως, δεν θα ήταν σύμφωνο προς το κοινοτικό συμφέρον να διαταχθεί μια τέτοια επιστροφή προς όφελος άλλων επιχειρήσεων εφόσον μια τέτοια απόφαση έχει ως αποτέλεσμα την επέκταση του κύκλου των επωφελουμένων από την ενίσχυση, καθώς έτσι πληθαίνουν τα αποτελέσματα της ενισχύσεως αυτής αντί να εξαλείφονται (βλ., κατά την έννοια αυτή, την απόφαση της 15ης Ιουνίου 2006, C-393/04 και C-41/05, Air Liquide Industries Belgium, Συλλογή 2006, σ. I-5293, σκέψη 45).

50 Πράγματι, όπως υποστηρίζει ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 74 των προτάσεών του, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να μεριμνούν προκειμένου τα υπ' αυτών χορηγούμενα μέτρα αποκαταστάσεως να μπορούν πράγματι να εξαλείφουν τα αποτελέσματα της ενισχύσεως που χορηγήθηκε κατά παράβαση του άρθρου 88, παράγραφος 3, ΕΚ και δεν πρέπει απλώς να επεκτείνουν την ενίσχυση σε ευρύτερη ομάδα δικαιούχων.

51 Πρέπει εξάλλου να σημειωθεί ότι, όσον αφορά τις υποθέσεις της κύριας δίκης, οι αιτήσεις χορηγήσεως του παράνομου μέτρου ενισχύσεως, συγκεκριμένα η μερική επιστροφή φόρων ενεργείας, πρέπει να εξομοιωθούν προς αιτήσεις μερικής απαλλαγής από την καταβολή αυτών των φόρων. Όμως, όπως προκύπτει από τη νομολογία, οι οφειλέτες υποχρεωτικής εισφοράς δεν μπορούν να προβάλλουν το γεγονός ότι η απαλλαγή της οποίας τυγχάνουν άλλα πρόσωπα αποτελεί κρατική ενίσχυση προκειμένου να απαλλαγούν αυτοί από την καταβολή της εν λόγω εισφοράς (βλ. αποφάσεις της 20ής Σεπτεμβρίου 2001, C-390/98, Banks, Συλλογή 2001, σ. I-6117, σκέψη 80· της 13ης Ιουνίου 2002, C-430/99 και C-431/99, Sea-Land Service και Nedlloyd Lijnen, Συλλογή 2002, σ. I-5235, σκέψη 47· προπαρατεθείσα απόφαση Distribution Casino France κ.λπ., σκέψη 42, καθώς και προπαρατεθείσα απόφαση Air Liquide Industries Belgium, σκέψη 43).

52 Έχοντας ωθηθεί στο να αναλύσει το αμφισβητούμενο μέτρο προκειμένου να διαπιστώσει αν τούτο εμπίπτει στην έννοια της ενισχύσεως του άρθρου 87, παράγραφος 1, ΕΚ, το αιτούν δικαστήριο θα έπρεπε, κατ' αρχήν, να διαθέτει στοιχεία που να του επιτρέπουν να εκτιμήσει αν το μέτρο που σκοπεύει να υιοθετήσει διασφαλίζει την προστασία των δικαιωμάτων των πολιτών, εξουδετερώνοντας τα αποτελέσματα της ενισχύσεως όσον αφορά τους ανταγωνιστές των επωφεληθεισών επιχειρήσεων, λαμβάνοντας ταυτόχρονα πλήρως υπόψη το κοινοτικό δίκαιο και αποφεύγοντας να λάβει μέτρο που θα έχει ως μοναδικό αποτέλεσμα την επέκταση του κύκλου των δικαιούχων της ενισχύσεως αυτής.

53 Το δεύτερο υποβληθέν από το αιτούν δικαστήριο ερώτημα αφορά μια κατάσταση κατά την οποία, όπως συμβαίνει στην υπόθεση της κύριας δίκης μεταξύ της Gerlitzen και της Finanzlandesdirektion für Kärnten, υποβλήθηκε μια αίτηση μερικής επιστροφής φόρου ενεργείας, συνιστώσας παράνομη ενίσχυση ως μη γνωστοποιηθείσα, μετά την έκδοση της απόφασης της Επιτροπής που κήρυξε την ενίσχυση συμβατή με την κοινή αγορά.

54 Όπως έχει υπομνησθεί με τις σκέψεις 41 και 42 της παρούσας αποφάσεως, η απόφαση της 22ας Μαΐου 2002 με την οποία κρατική ενίσχυση κηρύχθηκε συμβατή με την κοινή αγορά δεν έχει ως συνέπεια την εκ των υστέρων νομιμοποίηση των εκτελεστικών της ενισχύσεως αυτής πράξεων οι οποίες, κατά τον χρόνο λήψεώς τους, ήσαν ανίσχυρες λόγω παραβιάσεως της απαγορεύσεως του άρθρου 88, παράγραφος 3, τελευταία περίοδος, ΕΚ.

55 Επομένως, μικρή σημασία έχει το αν μια αίτηση υποβλήθηκε πριν ή μετά την έκδοση της αποφάσεως που κήρυξε την ενίσχυση συμβατή με την κοινή αγορά, εφόσον η αίτηση αυτή έχει σχέση με παράνομη κατάσταση προκύπτουσα από την έλλειψη γνωστοποιήσεως.

56 Έτσι, σύμφωνα με τις δυνατότητες του εθνικού δικαίου και τα μέσα ένδικης προστασίας που αυτό προβλέπει, τα εθνικά δικαστήρια δύνανται, ανάλογα με την περίπτωση, να ωθηθούν στο να διατάξουν την ανάκτηση, σε βάρος των επωφεληθέντων, μιας παράνομης ενισχύσεως, έστω και αν αυτή κηρύχθηκε μεταγενέστερα από την Επιτροπή συμβατή με την κοινή αγορά. Ομοίως, είναι δυνατό ένα εθνικό δικαστήριο να πρέπει να αποφανθεί επί αιτήματος αποκαταστάσεως ζημίας προκληθείσας λόγω του παράνομου χαρακτήρα του μέτρου ενισχύσεως.

57 Πράττοντας έτσι, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να προσπαθεί να διαφυλάσσει τα συμφέροντα των πολιτών λαμβάνοντας ταυτόχρονα πλήρως υπόψη το κοινοτικό συμφέρον, μεριμνώντας, ιδίως, να μη λάβει απόφαση που θα έχει ως μοναδικό αποτέλεσμα την επέκταση του κύκλου των δικαιούχων της παράνομης ενισχύσεως.

58 Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στα υποβληθέντα ερωτήματα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 88, παράγραφος 3, τελευταία περίοδος, ΕΚ έχει την έννοια ότι στα εθνικά δικαστήρια εναπόκειται η διασφάλιση των δικαιωμάτων των πολιτών έναντι τυχόν παραβιάσεως, εκ μέρους εθνικών αρχών, της απαγορεύσεως χορηγήσεως ενισχύσεων πριν από την εκ μέρους της Επιτροπής έκδοση αποφάσεως που να τις επιτρέπει. Πράττοντας έτσι, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να λαμβάνουν πλήρως υπόψη το κοινοτικό συμφέρον, ενώ δεν πρέπει να υιοθετούν μέτρο που θα είχε ως μοναδικό αποτέλεσμα την επέκταση του κύκλου των δικαιούχων της ενισχύσεως.

59 Εφόσον απόφαση της Επιτροπής κηρύσσουσα μη γνωστοποιηθείσα ενίσχυση συμβατή με την κοινή αγορά δεν έχει ως συνέπεια την εκ των υστέρων νομιμοποίηση των εκτελεστικών πράξεων που ήσαν ανίσχυρες λόγω του ότι είχαν ληφθεί κατά παραβίαση της απαγορεύσεως του άρθρου 88, παράγραφος 3, τελευταία περίοδος, ΕΚ, μικρή σημασία έχει αν μια αίτηση υποβλήθηκε πριν ή μετά την έκδοση της αποφάσεως που κήρυξε την ενίσχυση συμβατή με την κοινή αγορά, εφόσον η αίτηση αυτή έχει σχέση με την παράνομη κατάσταση που προέκυψε από την έλλειψη γνωστοποιήσεως.

Επί των δικαστικών εξόδων

60 Δεδομένου ότι η διαδικασία έχει, ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης, τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν προκειμένου να υποβάλουν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, έτεροι πλην των εν λόγω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τρίτο τμήμα) αποφαίνεται:

Το άρθρο 88, παράγραφος 3, τελευταία περίοδος, ΕΚ έχει την έννοια ότι στα εθνικά δικαστήρια εναπόκειται η διασφάλιση των δικαιωμάτων των πολιτών έναντι τυχόν παραβιάσεως, εκ μέρους εθνικών αρχών, της απαγορεύσεως χορηγήσεως ενισχύσεων πριν από την εκ μέρους της Επιτροπής έκδοση αποφάσεως που να τις επιτρέπει. Πράττοντας έτσι, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να λαμβάνουν πλήρως υπόψη το κοινοτικό συμφέρον, ενώ δεν πρέπει να υιοθετούν μέτρο που θα είχε ως μοναδικό αποτέλεσμα την επέκταση του κύκλου των δικαιούχων της ενισχύσεως.

Εφόσον απόφαση της Επιτροπής κηρύσσουσα μη γνωστοποιηθείσα ενίσχυση συμβατή με την κοινή αγορά δεν έχει ως συνέπεια την εκ των υστέρων νομιμοποίηση των εκτελεστικών πράξεων που ήσαν ανίσχυρες λόγω του ότι είχαν ληφθεί κατά παραβίαση της απαγορεύσεως του άρθρου 88, παράγραφος 3, τελευταία περίοδος, ΕΚ, μικρή σημασία έχει αν μια αίτηση υποβλήθηκε πριν ή μετά την έκδοση της αποφάσεως που κήρυξε την ενίσχυση συμβατή με την κοινή αγορά, εφόσον η αίτηση αυτή έχει σχέση με την παράνομη κατάσταση που προέκυψε από την έλλειψη γνωστοποιήσεως.

(υπογραφές)